

Europa medeschuldig aan Afrikaans immigratiedrama

Hein de Haas

Europese landen zijn medeschuldig aan het lijden van Afrikaanse migranten en vluchtelingen in Marokko. Door met nog meer repressie op hardnekkige illegale immigratie te reageren bestendigen beleidsmakers alleen maar de neerwaartse spiraal van criminalisering en marginalisering. Het is zowel immoreel als ineffectief deze problematiek af te wentelen op noord-Afrikaanse landen.

In het najaar van 2005 kwamen minimaal elf Afrikaanse migranten om en raakten honderden gewond terwijl zij over de metershoge hekken probeerden te klimmen die Marokko van de Spaanse enclaves Ceuta en Melilla scheiden. Grenswachters schoten hierbij met scherp op de migranten alsof het gevaarlijke criminelen waren. Spaanse en Marokkaanse autoriteiten hebben de reputatie grof geweld niet te schuwen. Opgepakte en teruggestuurde migranten werden door de radeloze Marokkaanse autoriteiten aanvankelijk in de woestijn gedumpt.

Alleen al tussen 1997 en 2001 telden mensenrechtenorganisaties 3285 aangespoelde lichamen van Marokkanen en andere Afrikanen die om waren gekomen bij hun pogingen om – meestal per gammal vissersbootje – de Straat van Gibraltar over te steken.

Waren het voorheen voornamelijk de Marokkanen zelf die de oversteek waagden, sinds 2000 is het aandeel migranten uit landen ten zuiden van de Sahara sterk toegenomen. Op hun lange tocht door de woestijn vanuit Mali en Niger door Algerije en Marokko naar Spanje zijn zij dikwijls slachtoffer van uitbuiting en mishandeling door corrupte politie en grenswachters.

Veel Afrikanen die Europa niet willen of kunnen binnenkomen blijven liever in de steden van het relatief ontwikkelde en in ieder geval veilige Marokko dan terug te

gaan. Marokko is hiermee ook een vestigingsland aan het worden. Maar het racisme is er virulent, en als 'illegale immigrant' leven deze trans-Saharaanse migranten in voortdurende angst om opgepakt te worden. Net als in Europa maken Marokkaanse werkgevers misbruik van hun illegale status door ze voor een habbekrats te laten werken in de huisbouw, landbouw, huishouding en soms ook prostitutie.

In de bossen rond de Spaanse enclaves in het noorden hebben berooide en opgejaagde Afrikaanse migranten in de afgelopen jaren vluchtelingenkampen opgeslagen, waar zij in uiterst primitieve omstandigheden wachten op een kans naar Europa over te steken. Onder druk van Europa voeren de Marokkaanse autoriteiten regelmatig razzia's uit om deze kampen 'schoon te vegen'

Mensenrechtenorganisaties hadden al eerder de alarmbel geluid over de penibele situatie van Afrikaanse immigranten in Marokko. Maar de Europese landen zwegen in alle toonaarden. Niet zonder reden, want Europa is rechtstreeks medeplichtig aan dit humanitaire drama.

Europa probeert namelijk al jaren het asiel- en migratievraagstuk te 'externaliseren' door aangrenzende landen de rol van grenswachter op te dringen. De directe aanleiding hiervoor is dat het uiterst restrictieve immigratiebeleid dat de EU sinds de jaren negentig voert op een regelrechte mislukking is uitgelopen.

De belangrijkste reden voor de aanhoudende immigratie is simpel: de aanhoudende behoefte aan goedkope immigrantenarbeid in sectoren als de landbouw, horeca, huizenbouw, huishouding, zorg en prostitutie. Bij een aanhoudende vraag naar arbeid leidt een overmatig restrictief immigratiebeleid en het opvoeren van grenscontroles niet zozeer tot een afname, maar een toenemend beroep op irreguliere migratie. Om de strengere regels te omzeilen, brengen migranten en smokkelaars een heel arsenaal aan inventieve emigratiemethodes in stelling. Naast de klassieke overtocht per vissersboot, wordt steeds vaker gebruik gemaakt van speedboten. Anderen verstoppelen zich in auto's, busjes, vrachtauto's en containers. Degenen met meer geld reizen op valse of geleende papieren, of komen simpelweg op een toeristenvisum binnen.

Ook passen migratieroutes zich voortdurend aan. Zo zijn veel migranten uitgeweken naar de Canarische Eilanden sinds Spanje strenger ging controleren bij de Straat van Gibraltar. Keer op keer blijkt het onmogelijk dit allemaal te controleren, en de steeds professioneler opererende mensensmokkelaars zijn overheden voortdurend te snel af.

Naast de praktische onmogelijkheid alle migratiebewegingen te controleren hebben Europese landen zich ook verbonden aan een reeks internationale mensenrechtenverdragen die de rechten van migranten beschermen. Daarom mogen asielzoekers, zwangere vrouwen, minderjarigen en niet-identificeerbare personen niet zomaar uitgezet worden, als herkomstlanden hen überhaupt willen terugnemen. En ook huwelijksmigratie is nauwelijks tegen te houden vanwege het internationale erkende recht op gezinsleven.

Een hoge mate van immigratiecontrole is daarom onmogelijk zonder ernstig inbreuk te doen op fundamentele mensenrechten en het open karakter van Westerse samenlevingen en economieën. Alleen politiestaten kunnen migratie daarom grotendeels beheersen.

Ondanks alle ferme taal van politici over zero-tolerance richting 'illegalen', wordt deze zelden in daden omgezet. Massale razzia's en gedwongen deportaties passen nu eenmaal niet erg in ons humanitaire zelfbeeld. Het lijkt de EU daarom niet slecht uit te komen dat noord-Afrikaanse landen het in de regel wat minder nauw met de mensenrechten nemen.

Hulp van en handel met de EU in het kader van de associatieakkoorden wordt steeds schaamtelozer verbonden aan de eis dat er onvoorwaardelijk aan de Europese immigratie- en uitzettingspolitiek wordt meegewerkt. Zo hebben Tunesië en Marokko na Europese aandrang recentelijk een compleet nieuwe migratiewetgeving ingevoerd die mensensmokkel draconisch bestraffen maar die de rechten van migranten vrijwel volledig negeren.

Ook voert de Europese Commissie gesteund door landen als Groot-Brittannië, Denemarken, Nederland, Duitsland en Italië sinds 2003 druk uit op noord-Afrikaanse

landen om onder het mom van ‘opvang in eigen regio’ kampen op te zetten waar immigranten worden gescreend en geselecteerd. Dit moet vluchtelingen ontmoedigen naar Europa te komen.

Daarnaast staan noord-Afrikaanse landen onder zware Europese druk om Afrikaanse ‘illegalen’ terug te nemen ongeacht hun nationaliteit, een praktijk die Spanje en Marokko en ook Italië en Libië al enkele malen tot uitvoer hebben gebracht. Blijkbaar wordt voor lief genomen dat hiermee het in het VN-vluchtelingenverdrag opgenomen verbod op uitzetting van vreemdelingen naar landen waar hun mensenrechten niet zijn verzekerd, *en passant* overboord wordt gezet.

Er wordt hierbij tevens voetstoots vanuit gegaan dat het uitsluitend om ‘economische’ migranten gaat. Terwijl ook de laatsten recht zouden moeten hebben op een menswaardige behandeling, sluit Europa de ogen voor het feit dat een substantieel deel van de Afrikaanse migranten politieke vluchtelingen zijn uit landen als Congo, Sierra Leone, Liberia en Ivoorkust. Door hen systematisch over één kam te scheren met ‘illegalen’ wordt de bescherming van deze vluchtelingen ondermijnd

Vluchtelingen worden door noord-Afrikaanse landen zelden als zodanig erkend en ze gaan daarom noodgedwongen als ‘illegale economische migrant’ door het leven. Amnesty International bevestigde in juni 2005 dat Spanje regelmatig vluchtelingen illegaal uitzet zonder hen kans te geven asiel aan te vragen; bij recente uitzettingen bevonden zich zelfs door de UNHCR erkende vluchtelingen.

Het lijkt veelzeggend dat uitgerekend Libië vooralsnog het enige noord-Afrikaanse land is dat in ruil voor rehabilitatie als beste jongetje van de klas onvoorwaardelijk meewerkt aan de uitzettingspolitiek. Met name Berlusconi en Khaddafi werken sinds het afsluiten van een akkoord in 2004 eendrachtig samen. In ruil voor financiële en steun en levering van militair materieel zet Libië teruggestuurde migranten over haar buitengrenzen. Ook helpt Italië Libië om detentiekampen voor illegale migranten op te zetten.

Dat Libië het VN vluchtelingenverdrag niet eens heeft ondertekend is blijkbaar geen enkel bezwaar. Veel vluchtelingen worden na aankomst geboeid en met legervliegtuigen teruggevlogen naar Libië. Niemand heeft zicht op wat er daarna met ze gebeurt. Zo deporteerde Italië in oktober 2004 ongeveer duizend migranten vanaf het beruchte interneringskamp op het eiland Lampedusa zonder pardon naar Libië. Dit land stuurde hen zonder pardon door naar Egypte en Nigeria zonder hen de kans te geven beroep te doen op een vluchtelingenstatus. Maar de Europese Commissie bleef zwijgen ondanks voortdurende protesten van mensenrechtenorganisaties.

Maar de recente migratiedrama's in Ceuta en Melilla hebben de stilte doorbroken en Europa met de neus op de onmenselijke gevolgen van haar eigen beleid gedrukt. Dat hierbij vooral met het beschuldigende vingertje naar Marokko wordt gewezen is onterecht. De gebeurtenissen tonen aan dat we niet langer onze blik kunnen afwenden van de massale mensenrechtenschendingen. Het is zowel immoreel als irreëel om noord-Afrikaanse landen letterlijk het vuile werk op te laten knappen.

Het zichzelf van humanitaire superioriteit op de borst kloppende Europa laat deze schendingen van mensenrechten niet alleen oogluikend toe maar stimuleert ze ook actief. Daarom heeft Europa niet het morele recht Marokko de wacht aan te zeggen wanneer het de daad bij het Europese woord voegt en een paar bussen vol Afrikaanse migranten in de woestijn bij de Algerijnse grens dumpst.

Marokkaanse autoriteiten stellen terecht dat ze de migratie naar, door en van hun land niet kunnen tegenhouden. Migratie is geen kraan die naar gelieven open- en dichtgedraaid kan worden. Het is simpelweg onmogelijk de duizenden kilometers lange kusten en de uitgestrekte woestijn te bewaken. Na elke 'schoonveegactie' vullen de vluchtelingenkampen zich weer geruisloos. Gedwongen uitzetten werkt niet of nauwelijks. Afrikanen die over de grens met Algerije gezet worden keren binnen een paar dagen weer terug. Veel Afrikanen die na de drama's bij de Spaanse enclaves naar hun land werden teruggevlogen zijn weer onderweg naar Marokko.

Met uitzondering van het alle mensenrechten aan zijn laars lappende Libië lijken noord-Afrikaanse landen daarnaast ook huiverig om het vuile werk voor Europa op te

knappen. De recente immigratiedrama's hebben Marokko in ernstige verlegenheid gebracht. Een dergelijke smet op het mensenrechtblazen past ook steeds minder bij het zich schoorvoetend democratiserende Marokko. Massale gedwongen deportaties zouden Marokko's diplomatieke relaties met Afrikaanse landen bovendien ernstige schade toebrengen.

Het is veelzeggend is dat Marokko geweigerd heeft in eigen land 'doorgangs- en selectiekampen' op te zetten voor Afrikaanse immigranten. Ook het Marokkaanse maatschappelijk middenveld begint zich te roeren. Marokkaanse mensenrechtenorganisaties verklaren zich solidair met de Afrikaanse vluchtelingen en migranten. De AFVIC (Association des Victimes des Amies et Familles des Victimes de l'Immigration Clandestine) werd in de Marokkaanse stad Kkouribga opgericht naar aanleiding van de massale verdrinkingsdood van een groep illegale migranten uit deze stad. De laatste jaren heeft de AFVIC zich echter ontpopt als de grootste verdediger van de rechten van de trans-Saharaanse immigranten en verleent hen onder de afkeurende blik van de Marokkaanse overheid actieve steun.

De onvermijdelijke conclusie is dat deze migratie niet is tegen te gaan is. De frappante maar tevens navrante overeenkomst met het drugsvraagstuk dringt zich hier op. Zolang de vraag naar arbeid blijft bestaan, is het voornaamste effect van repressie een stijgende prijs van 'smokkeldiensten' en een navenante professionalisering en criminalisering van migratie. De migranten worden hierdoor zelf verder gemarginaliseerd. Daarom is de 'strijd tegen illegale immigratie' – zoals het in beleidskringen genoemd wordt – net als de 'war on drugs' niet alleen per definitie verloren, maar vergroot het paradoxaal genoeg ook de negatieve effecten ervan.

Door met nog meer repressie op hardnekkige illegale immigratie te reageren bestendigen beleidsmakers de neerwaartse spiraal van repressie-criminalisering-marginalisering. Dit lijkt niet erg rationeel, tenzij je de gedachte toelaat dat politici te kwader trouw kunnen zijn: Niet alleen smokkelaars maar ook werkgevers hebben namelijk een duidelijk belang bij toenemende repressie omdat het illegale migranten nog kwetsbaarder voor uitbuiting maakt.

Illegale arbeid wordt oogluikend toegestaan. Dankzij de nieuwe onderklasse van illegalen worden bijvoorbeeld grote delen van de Europese landbouwsector draaiende gehouden, huizen gebouwd en kantoren schoongehouden. Zonder illegale huishoudsters en kindermeisjes zouden veel Spaanse en Italiaanse vrouwen niet kunnen werken.

Het is dus niet alleen immoreel dat Europa het asiel- en immigratievraagstuk wil 'oplossen' door noord-Afrikaanse landen het vuile werk op te laten knappen, maar dit beleid is ook tot mislukken gedoemd omdat ook deze landen de immigratie niet kunnen zolang de fundamentele oorzaken voor de migratie blijven bestaan.

De standaardanalyse luidt dat deze fundamentele oorzaken uit de enorme verschillen in welvaart tussen Afrika en Europa bestaan. Politici en ontwikkelingsorganisaties presenteren ontwikkeling van herkomstlanden door hulp en/of handel daarom vaak als het effectiefste middel om migratie tegen te houden.

Ondanks haar ogenschijnlijke logica, betreft het hier een onnauwkeurige analyse. Er bestaat overvloedig bewijs in de wetenschappelijke migratie-literatuur dat sociale en economische ontwikkeling in de vorm van betere infrastructuur, betere opleiding en stijgende inkomens aanvankelijk gepaard gaat met *toenemende* aspiraties en mogelijkheden om te migreren. Het is dus geen toeval dat Afrikaanse immigranten in Marokko vaak hoog opgeleid zijn. Pas op de langere termijn, en na decennia van economische groei, zal de emigratie afnemen, en immigratie toenemen. Meer in algemene kan gesteld worden dat sociale en onontwikkeling per definitie toegaat met toenemende mobiliteit en binnenlandse en buitenlandse migratie, welke zelfs als een *voorwaarde* voor economische ontwikkeling gelden. In tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt, is ontwikkelingshulp of handel dus allesbehalve een medicijn tegen migratie.

Dit naast het feit dat de Europese ontwikkelingshulp in feite weinig voorstelt. Bovendien is de Europese ontwikkelingsretorica ongeloofwaardig gezien het Europese handelsprotectionisme in de vorm van de 45 miljard euro aan landbouwsubsidies

welke meer dan 40 procent van het EU-budget opslokken, welke naast het regelmatig dumpen van overschotten aanzienlijke schade toebrengt aan de Afrikaanse economieën. De ironie is dat omdat Marokko zijn goedkope, zongerijpte tomaten niet onbeperkt naar Europa mag exporteren, goedkope ‘illegalen’ deze tomaten in Europa komen plukken.

Wat moet er dan wel gebeuren? In de eerste plaats is het hoog tijd om de migratie tot haar ware proporties terug te brengen. Door de dramatische beelden in de media ontstaat het beeld van hordes Afrikanen die het Europese continent dreigen te overspoelen. Toch is de apocalyptische beeldvorming van een ‘massale’ migratie onjuist.

Het spreken in watertaal door het gebruik van metaforen als ‘migratiestromen’, ‘vloedgolven’ en ‘indammen’ roept een beeld op dat ver bezijden de werkelijke, vrij beperkte omvang van deze migratie ligt. Het totale aantal illegale migratiepogingen vanuit Marokko naar Europa bedraagt hooguit enkele tienduizenden per jaar. Op de totale EU bevolking van 475 miljoen en een Afrikaanse bevolking van 906 miljoen past het daarom meer te spreken van druppels dan massale stromen. Ook neemt de migratie niet toe; het is eerder de samenstelling – minder noord-Afrikanen, maar sub-saharaanse migranten – die is veranderd. Het beeld van hordes naar Europa migrerende Afrikanen is domweg onjuist.

Politici hanteren veelvuldig dergelijke metaforen in de vermeende veronderstelling dat ze hiermee tegemoet komen aan onder de kiezer levende angsten voor migratie. Maar hiermee bestendigen zij alleen maar de apocalyptische beeldvorming over migratie dat Europa overspoeld dreigt te worden door een vloedgolf immigranten. Hier wakkeren ze de irreële angst voor een migratie-zondvloed alleen maar verder aan. Het cruciale probleem is dat deze angst verlamd op elke zinnige discussie over een op feiten gestoeld immigratiebeleid. Het terugbrengen van de beeldvorming over migratie tot haar ware, bescheiden proporties is daarom een eerste noodzakelijk stap die ruimte moet bieden aan een zinnige discussie over hoe een immigratiebeleid vorm moet worden gegeven. Want hoewel restrictief beleid tegemoet komt aan xenofobie en publieke angsten voor een ‘aanzuigende werking’ een ‘vloedgolf’

migranten, getuigt het van een gebrekkig inzicht in de ontwikkelingsgerelateerde oorzaken van migratie.

Een tweede stap is de erkenning van het feit dat er in bepaalde sectoren aan zowel de boven- en onderkant van de arbeidsmarkt een reële vraag naar migrantenarbeid is en zal blijven bestaan. Migratie valt daarom niet te stoppen. Europese samenlevingen moeten zich hiermee verzoenen, en proberen maximaal voordeel uit te trekken uit migratie dan er vergeefs en contraproductief tegen te strijden te trekken. Het huidige beleid is vooral een ontkenningsbeleid dat permanente vestiging paradoxaal genoeg juist aanmoedigt en veel migranten in de illegaliteit dwingt. Juist in die positie zien zij zich gedwongen om ver beneden hun capaciteit te werken, terwijl asielzoekers door ellenlange procedures tot jarenlang stilzitten worden veroordeeld. Dit is schadelijk voor de economie, de sociale cohesie en het welzijn van migranten zelf.

Politici moeten daarom de moed hebben de migratie-angst te doorbreken en de grenzen te openen voor vraaggestuurde arbeidsmigratie. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het naar gelang de behoefte gericht verstrekken van arbeidsvergunningen. Deze kunnen aanvankelijk tijdelijk zijn, maar het is ook van belang ons te verzoenen met het feit dat een substantieel deel van ‘tijdelijke’ migranten permanent zal blijven. En dat is ook helemaal geen probleem zolang zij werken.

Het doelgericht toelaten van immigranten vergroot de mogelijkheid immigranten te selecteren op bijvoorbeeld opleidingsachtergrond. Verdergaande criminalisering van migratie en marginalisering van migranten wordt zodoende tegengegaan. Migranten worden zichtbaarder, mensensmokkel wordt teruggedrongen. Dit moet gekoppeld worden aan algemeen arbeidsactiverend beleid. De hele samenleving vaart wel bij zichtbare, werkende en belastingbetalende migranten. Dit is óók in het belang van ontvangende samenlevingen en *last but not least* van de migranten zelf.

Een derde noozakelijke stap is de herbevestiging van het recht van vluchtelingen op opvang en bescherming. De immigratiedrama's in Marokko tonen eens te meer aan dat de critici die tien jaar geleden beweerden dat het pleidooi voor ‘opvang in eigen

regio' een alibi is voor het aan hun lot overlaten van vluchtelingen gelijk hebben gekregen. Het steenrijke Europa heeft niet het morele recht de opvang van vluchtelingen af te wentelen op buurstaten die hier niet toe in staat zijn. Europa heeft de plicht deze verantwoordelijkheid mede te dragen.

(januari 2006)

Hein de Haas is als onderzoeker verbonden aan het International Migration Institute van de Universiteit van Oxford en auteur van Aroemi, Aroemi: Een Vreemdeling in Marokko (uitgeverij Bulaaq).